

LITERATURA:

- BABIUCH, Jolanta: Freiheit und Solidarität im Nachkommunistischen Osteuropa, Consilium conferentiarum episcopatum Europae, Simposium CCEE, sept. 1993, Praga, str. 27
- DE VAUS, David und McALLISTER, Ian, 1987: Gender differences in religion: A test of the structural location theory, in: *American Sociological Review* 52: 472-481.
- GREELY, Andrew: Religion around the World, NORC, The University of Chicago, Chicago 1993, 63 str.
- HALMAN, Loek, Ruud de Moor, 1993: Religion, Churches and Moral Values 37-65 in: *The Individualizing Society, Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 311 str.
- HANSELMANN, Johannes, HILD Helmut, Eduard Lohse (Hg.) 1984: Was wird aus der Kirche? Ergebnisse der zweiten EKD-Umfrage über Kirchenmitgliedschaft, Gütersloh: Mohn.
- HEATH, Anthony et al.: Religion, Morality and Politics, 1993, in: Jowell Roger et al., ed: *International Social Attitudes the 10th BSA report*, Printed in Great Britain at the University Press, Cambridge, 49-81.
- HRIBAR, Spomenka: Svitnja, ČZP Enotnost, Ljubljana 1994, 270 str.
- JUŽNIČ, Stane: Identiteta, FDV, Knjižna zbirka Teorija in praksa, Ljubljana 1993, 399 str.
- KLIEM, Wolfgang 1989: Kirche im Sozialismus – aus der Sicht des Staates, in: *Kommission SPD und Kirchen, Kirche im Sozialismus – Kirche im pluralen Staat, Mühlheim/Ruhr: Evangelische Akademie: 47-55.*
- KOCH, Achim, Religiosität und Kirchlichkeit in Deutschland in: Mohler, Peter, Bandila Wolfgang (Hrsg.), *Blickpunkt Gesellschaft* 2, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1992, 195 str.
- MOHLER, Peter, Ph. et. al.: *Die Basisumfrage 1991*, Mannheim, 1991.
- NOWOSSADECK, Sabine 1991: Religion, in: Michael Häder (Hg.), *Denken und Handeln in der Krise. Die DDR nach der »Wende«: Ergebnisse einer empirisch soziologischen Studie*, Berlin: Akademie: 95-99.
- ROTER, Zdenko: Vera in nevera v Sloveniji 1968-1978, Založba Obzorja, Maribor 1982, 185 str.
- ROTER, Zdenko: *The Church and Contemporary Slovene History*, in: *Nationalities Papers*, New York 1993, Vol. 21/ 1, 71-81.
- SCHMIDTCHEN, Gerhard, 1978: Die gesellschaftlichen Folgen der Entchristlichung, in: Wilhelm F. Kasch (Hg.), *Entchristlichung und religiöse Desozialisation*, Paderborn: Ferdinand Schöningh: 17-28.
- SORGE, Bartolomeo: Kristjani in politika; Župnijski urad Ljubljana-Dravljje, Ljubljana 1994, 84 str.
- TERWEY, Michael: Zur aktuellen Situation von Glauben und Kirche im vereinigten Deutschland, *ZA Information*, 59-79, Köln 1992, str. 59-79.
- TOŠ, Niko: (Non)Religiousness in Slovenia, *Religion in Eastern Europe*, Volume XIII, Number 5, 23-45
- ZULEHNER, Paul, (Hg.): *Kirchen im Übergang in freiheitliche Gesellschaften*, Pastorales Forum e. V., Wien 1994, 173 str.
- WEICHERT, Brigitte 1990: *Gesellschaftliche Beteiligung*, in: Gunar Winkler (Hg.), *Sozialreport '90. Daten und Fakten zur sozialen Lage in der DDR*, Berlin: Die Wirtschaft: 279-312.

ZDRAVKO MLINAR*

Kdo danes še potrebuje državne meje?

Državna zaščita in odpiranje Slovenije v svet

Ob odpiranju Slovenije v svet se zdi, da se postopoma prebijamo od zelo apriorističnih črno-belih sodb k treznejšemu in realnejšemu presojanju. V času »socializma« je šlo za »sovražno okolitev«, za »zunanjega sovražnika«, za kate-rega se je štel, da ob vsakem čezmejnem stiku poizkuša rušilno posegati tudi v notranje razmere v državi. Zato so bile na mestu budnost, nezaupljivost in (mejni) nadzor vsega tujega, še zlasti pa zadržanost do »tujih idej«, »tuje navlake«. Ob takšnih poudarkih se je tujina tem bolj odmikala, hkrati pa med ljudmi dobivala idealizirano podobo. Glede na to pa je razumljivo, da so sledila tudi pretiravanja in enostranosti v nasprotni smeri. Prihaja do poenostavitev, ko se tuje, zunanje, mednarodno, svetovno že samo po sebi uporablja (včasih pa tudi zavestno

* Akademik dr. Zdravko Mlinar, redni profesor na FDV.

zlorablja) kot zadostno merilo superiornosti. To pa že eo ipso implicira tudi podcenjevanje domačega, pa bodisi da gre za gospodarstvo, znanost ali kulturo.

Vendar pa odpiranje mej ter intenziviranje čezmejnih stikov prinaša vse več treznosti, tako da priorno ocenjevanje na podlagi *teritorialne pripadnosti* izgublja pomen. Z individuacijo akterjev v transnacionalnih povezovanjih izginja podlaga za vnaprejšnjo določenost njihovega »pripisanega položaja«, pa bodisi da gre za to, kako zunanji partnerji vrednotijo delovanje slovenskih akterjev (npr. slovenskega podjetja) ali obratno.¹

Ob navdušenju in vsej obetavnosti odpiranja v Evropo in svet se vse bolj kopičijo tudi negativne izkušnje, pomisleki in odprta vprašanja. Ali s tem ne izgubljammo ravnokar pridobljene nacionalne avtonomije, ali se s tem povečuje ogroženost slovenskega jezika, ali to pomeni, da bo Slovenija postala onesnaženi koridor med Vzhodom in Zahodom, ali bo to pomenilo odpreti vrata mednarodno organiziranemu kriminalu ipd.?

Da ne bi preveč pavšalno in impresionistično razpravljali o teh vprašanjih, smo vsaj nekatera vključili tudi v anketne raziskave v lanskem in letošnjem letu (1993, 1994). Pri tem smo sodelovali raziskovalci Centra za prostorsko sociologijo (raziskovalni projekt Avtonomija in povezovanje v prostoru) in Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (SJM 93, 94-1, 94-2).

Odprte meje in nacionalna avtonomija

Realizacija vizije »Evropa brez mej« postavlja izziv za ohranitev nacionalne avtonomije in kulturnozgodovinskih posebnosti naroda. To je osrednje vprašanje v procesih evropskega združevanja ne le v Sloveniji, temveč v vseh evropskih državah. Na tem mestu sicer lahko pustimo ob strani splošno vprašanje: ali nacionalna država izgublja svojo suverenost. Vse bolj določno se nakazuje nekakšna bifurkacija, tj. »uhajanje« suverenosti (Falk, 1990) tako na višje kot na nižje ravni teritorialne organizacije. Vendar pa ob napredovanju teh procesov prihaja do zmanjševanja zmožnosti in potreb po nadzoru pretokov ljudi, blaga in idej čez državne meje. Tristo ukrepov za (tehnično) homogenizacijo v okviru Evropske skupnosti in naraščajoča avtonomnost (različnost) subnacionalnih akterjev slabijo nadzor nacionalne države (Ceccini, 1988; Wistrich, 1989).

Napačno bi bilo, če bi predpostavljali, da bolj odprte meje samodejno pomenijo manjšo avtonomnost. Tu je namreč prikrito vprašanje, za čigavo avtonomijo gre. Medtem ko jo nacionalna država kot teritorialna enota izgublja, jo subnacionalne enote in posamezniki s tem pridobivajo (Mlinar, 1994). V zvezi s tem lahko prikažemo empirične podatke o tem, kako ljudje presojujejo razmerje med tema dvema političnima izboroma. Podatki iz ankete Slovensko javno mnenje 1993 nam pokažejo:

¹ Po presojah nekaterih gospodarstvenikov naše podjetje že zaradi same zemljepisne lege dosega približno za eno petino nižje cene, kot bi jo, če bi na enak način delovalo na Zahodu; tudi v znanosti gre za veliko poenostavitev, kadar se ne upoštevajo druge diferenciacije (po pomenu oz. kakovosti) kot jezik objave ali kraj objave določenega teksta.

Odpрте meje in avtonomnost Slovenije

1. Na prvo mesto postavljam samostojnost Slovenije	33,1
2. Prednost dajem odpiranju v svet in odpravljanju državnih mej	30,3
3. Zavzemam se za (praktične) rešitve od primera do primera	24,7
4. Ne vem, ne morem se odločiti	11,9

N = 1050

Odgovori se razvrstijo v tri kategorije s približno enako težo (če odgovoru 3 dodamo odgovor 4). Posebno očitno je nekakšno ravnotežje (razcepljenost) med tistimi, ki se odločajo predvsem za avtonomijo, in tistimi, ki predvsem izbirajo odprtost Slovenije (»odpraviti meje«). Ta razcepitev kaže na dejansko ali pa navidezno nezdržljivost dveh pomembnih družbenih vrednot. Za večino respondentov nista sprejemljivi niti avtonomnost z zapiranjem niti odprtost brez avtonomije.² Pri tem pa ostaja še odprto vprašanje (in zavest o tem je potencialno plodnejša kot kakršno koli aprioristično stališče) ali in kako se s časom spreminja razmerje med avtonomijo in povezovanjem (odprtostjo) (več o tem v Mlinar, 1994). V dolgoročnem smislu se nakazuje možnost, da pri tem ne bo šlo več za alternativno izključujoče razmerje.

Dodatno informacijo nam dajejo odgovori na trditev: »Vse več problemov je, ki jih Slovenci sami zase ne moremo rešiti; rešimo jih lahko le skupaj z drugimi evropskimi narodi« (SJM 1993). To pomeni odklanjanje samozadostnosti (avtar-kije). 63,5% respondentov je (v celoti ali deloma) soglašalo, 14,6% jih (večinoma ali v celoti) ni soglašalo, drugi pa se niso mogli odločiti ali pa niso vedeli. To kaže visoko zavest o tem, da v današnjih okoliščinah avtonomnost, ki temelji na frontalni izolaciji, ni več realistična alternativa.³

Mobilnost ljudi čez državne meje

V nasprotju s splošnim pričakovanjem sedanje spremembe ne kažejo enotne težnje k naraščanju mobilnosti ljudi čez meje v vseh zemljepisnih smereh. Kljub soglašanju z »Evropo brez mej« lahko ugotovimo dvoje:

a) uvajanje novih ovir, posebno glede priliva ljudi iz jugovzhoda (zlasti iz drugih delov prejšnje Jugoslavije),

b) mobilnost ljudi je manj sprejemljiva (in bolj omejena) kot mobilnost blaga in idej.

Raziskave javnega mnenja v Sloveniji (SJM 1991, 1992, 1993, 1994) jasno kažejo težnjo *zmanjševanja sprejemljivosti priseljencev* iz prejšnjih jugoslovanskih republik. V nasprotju s pričakovanjem, da se bo z oddaljevanjem vojne leta 1991 odnos med negativnimi in pozitivnimi stališči spremenil v korist pozitivnih, nam podatki štirih raziskav, ki jih prikazujemo, kažejo nasprotno težnjo. (Podobna težnja se kaže tudi z begunci iz Bosne in Hercegovine). To je lahko izraz političnih

² Dajanje prednosti odprtim mejam relativno narašča s stopnjo izobrazbe. Najmočneje so podprli avtonomnost (v zgorjem smislu) tisti respondenti, ki imajo nižje stopnje izobrazbe. Kaže se tudi nekaj regionalnih razlik. Respondenti z obalno-kraškega področja in s Krasa so relativno najmočneje podprli odprtost. To so območja ob meji, na katerih je razvoj močno odvisen od odprte meje z Italijo. Vendar bi bilo treba regionalno variabilnost še podrobneje preučiti oz. jo pojasniti.

³ Vendar pa je jasno, da je sodelovanje nekaj drugega kot na primer izbiranje države, kjer bi živel. Ko so imeli možnost izbora (SJM 93), je 89% respondentov izbralo Slovenijo (zanesljivo ali verjetno); 8% jih je izbralo (zanesljivo ali verjetno) neko drugo državo, drugi pa niso vedeli.

sprememb in splošnega poslabšanja stanja na Balkanu. Povezano pa je tudi z dejstvom, da je migracijski val v sedemdesetih letih vključeval večinoma nizkokvalificirane delavce, ki so našli delo v industriji, gradbeništvu, rudarstvu in komunalnih službah; pomemben del Neslovencev je bilo vključenih v redni sestav jugoslovanske vojske.⁴

Stališča do priseljencev iz drugih predelov nekdanje Jugoslavije

	negativna ali zelo negativna	pozitivna ali zelo pozitivna	nevtralna, ne vem
1991	29,7	22,5	45,6
1992	42,5	14,2	43,2
1993	43,4	13,2	33,4
1994	52,8	9,4	37,8

Takšna težnja k vse večji izključnosti (glej tudi: Klinar, 1994; Langer, 1992) bi v sedanjih okoliščinah lahko bila odgovor na zemljepisno enosmerno odprtost proti jugovzhodu v preteklih desetletjih.

Lahko postavimo hipotezo, da bo pričakovano močnejše priseljevanje iz drugih evropskih držav okrepiło tudi negativne odgovore, čeprav na podlagi drugačnih razlogov. Medtem ko so do zdaj priseljenci sprejemali delo najnižjih plasti slovenske družbe,⁵ bodo težnje v prihodnosti verjetno precej drugačne. Priliv tujega kapitala ter menedžerjev in strokovnjakov tujih družb bi lahko bil indikativen. Prihajajo bolj kot gospodarji kot pa kot delavci in tako prevzemajo vodilne položaje v gospodarskih organizacijah.

Liberalna ali ekskluzivistična politika do slovenskega državljanstva?

Po desetletju politike »ekstenzivnega zaposlovanja«, ki jo je spremljal val priseljevanja v sedemdesetih letih, je v osemdesetih letih prišlo do obdobja kritizma. Ko je bila prihodnost Slovenije negotova – bodisi v Jugoslaviji ali pa zunaj nje – ter še posebno pred plebiscitom (december 1990) – so pazili na to, da ne bi izzvali nasprotovanja predlagani rešitvi, to je neodvisni državi Sloveniji. To se je kazalo v precej liberalni opredelitvi pogojev za pridobitev slovenskega državljanstva.⁶ Ko pa je bilo konec dvomov o prihodnjem statusu Slovenije in se je Slovenija trdno ustalila ter dosegla mednarodno priznanje, so se začele v parlamentu in tudi v javnosti pojavljati zahteve po ekskluzivnejši politiki državljanstva.

»Slovensko javno mnenje« iz aprila 1994 nam kaže stališča do zahtev v zvezi z državljanstvom. Respondenti so razvrstili šest možnih zahtev takole:

⁴ V zvezi s prihodnjim priseljevanjem v Slovenijo bi 28, 6% respondentov ustavilo vsako priseljevanje v Slovenijo, 44,4% bi ga omejilo, 9,1% bi dovolilo le priseljevanje članov družine, 8,3% bi dovolilo priseljevanje strokovnjakov, 9,6% pa je bilo neodločenih.

⁵ Čeprav Slovenija kot federalna enota Jugoslavije ni nadzirala svojih mej z drugimi enotami (Hrvaško), je njena oblast določala obseg priseljevanja vsaj posredno, s politiko zaposlovanja.

⁶ Zakon o državljanstvu je bil sprejet 5. junija 1991, malo pred dnem razglasitve neodvisnosti Slovenije 25. junija. Na podlagi tega zakona je dobilo slovensko državljanstvo 170.000 prosilcev, ki so po izvoru večinoma iz drugih federalnih enot nekdanje Jugoslavije. To je izzvalo negativne reakcije, ki so jim sledili nadaljnji ukrepi vlade v zvezi z zmanjšanjem števila dvojnih državljanstev. Povsem nova zaostritev pa je sedanje (poleti 1994) podeljevanje dvojnega državljanstva prebivalcem ob italijanski meji, kar se v Sloveniji (lahko) razume kot izraz teritorialnih teženj italijanskih oblasti.

Stališča do pogojev za pridobitev slovenskega državljanstva:

1. Znanje slovenščine	91,4%
2. Da živiš daljši čas v Sloveniji	86,2%
3. Poznavanje slovenske kulture	71,6%
4. Da si slovenskega rodu (imeti slovenskega očeta/mater)	52,1%
5. Da si rojen v Sloveniji	42,4%
6. Krščanska vera	27,0%

N = 1050

V daljši prihodnosti sam pojem državljanstva bolj ustreza metafori »prostor krajev« (»space of places«) kot pa »prostoru tokov« (»space of flows«) (Mlinar, 1992). Vendar pa prve tri našete zahteve ne sodijo v kategorijo »pripisanih značilnosti«, ki so neodvisne od volje in dejavnosti posameznika.⁷ Slovensko poreklo ter rojstvo v Sloveniji kažeta nasprotno.

Nekaj podrobnosti o osnovah negativnih stališč do priseljevanja so razkrili odgovori na vprašanje o verjetnosti nešteti posledic, če bi morda prišlo do množičnega priseljevanja v Slovenijo. Negativne posledice so na splošno bolj izstopale kot pozitivne (tu prikazujem le prve).

Verjetne negativne posledice množičnega priseljevanja:

	da (zanesljivo, ali verjetno)
1. Kriminaliteta bo občutno narasla	84,8
2. Prišlo bo do napetosti in konfliktov med domačini in priseljenci	83,4
3. Nezaposlenost domačega prebivalstva se bo občutno povečala	83,3
4. Manj bo prostih stanovanj in zato bodo draga	81,9
5. Plače se bodo zmanjšale, delovne razmere pa poslabšale	75,9
6. Ceste in železniške postaje bodo bolj umazane	64,9
7. Polagoma se človek tukaj ne bo več počutil doma	45,7
8. Slovenski jezik bo sčasoma izpodrinjen	39,0

N = 1050

Kljub splošni formulaciji vprašanja (nanaša se nasploh na množično priseljevanje), gornja lista jasno kaže, da so respondenti predvsem mislili na svoje pretekle izkušnje, ko je absolutno prevladoval pritok z juga. Odrpte meje proti severu in zahodu lahko zmanjšajo pomen zgornjih trditev; pokazale se bodo druge (na primer ogrožanje slovenskega jezika) ter popolnoma nove negativne posledice (na primer: tujci bodo imeli prevladujoč položaj v nekaterih dejavnostih, tuja podjetja bodo izrinila domače iz osrednjih delov v mestih itd.)

Avtohtone manjšine in tujci/priseljenci

So močne težnje, da bi vzpostavili oz. ohranili dve različni normativni in institucionalni ureditvi za avtohtoni manjšini (Italijanov in Madžarov) ter za (novejše) priseljence. Avtohtonim manjšinam so zagotovljene – celo v ustavi – posebna

⁷ Čas bivanja v Sloveniji v tem pogledu ni čisto enopomenska kategorija; podobno velja za krščansko vero.

zaščita in posebne pravice.⁸ Vendar pa bo dolgoročno to razlikovanje težko obdržati.

Dolgoročni vidik preobrazbe od »prostora krajev« k »prostoru tokov« vključuje tudi mešanje »domačinov« in »tujcev«. Ko gre za odprte meje in visoko mobilnost, bi bilo nerealistično, če bi pričakovali, da se bodo vsi tujci asimilirali, to je, da bodo sprejeli jezik in kulturo domače populacije (npr. med kratkotrajnim bivanjem v nekem kraju oz. državi). Tuji študentje iz držav v razvoju so se sicer najprej eno leto učili slovenskega jezika, vendar (večinoma) na naše stroške, tj. s slovenskimi štipendijami. Organizirana izmenjava študentov med ljubljansko in ameriški univerzami pa je predpostavljala študij v angleškem jeziku (npr. na Ekonomski in Biotehniški fakulteti).

Glede možnosti, da bi imeli »priseljenci iz prejšnje Jugoslavije enake pravice kot člani italijanske in madžarske manjšine«, je slovenska javnost polarizirana. Le 45% respondentov (april 1994) je soglašalo, 55% pa jih ni soglašalo s to možnostjo. To lahko razumemo kot prevladovanje konservativnega v razmerju do liberalnega *pojmovanja nacionalne identitete*. To pa se ne ujema s perspektivo multikulturalizma in interkulturalizma (Tarver, 1989, Katunarić, 1993), ki je v družbenih znanostih postala splošno sprejeta usmeritev.

Tu je prišlo do podcenjevanja dinamike prostorske mobilnosti (»tokovi«), ki močno presega tradicionalno pojmovanje migracije (imigracija, emigracija). Spremembe lokacij v prostoru namreč vključujejo povečano variabilnost premikov *različnega trajanja in v različnih smereh*. To posebej velja za strokovnjake, menedžerje (še zlasti, če so zaposleni pri večnacionalnih korporacijah) in za umetnike; velja pa tudi za športnike in druge. V kontekstu odprte družbe bo avtohtono prebivalstvo vse težje *razločevati* od neavtohtonega (podobno, kot bo vse težje razločevati stalno bivališče od nestalnega).

Logična posledica je tisto, kar danes vidimo v Sloveniji; paradoks, da 3064 domačinov Italijanov ter 8503 domačinov Madžarov uživa mnoge posebne pravice, medtem ko so največjemu delu Neslovencev, to je 227.341 priselencem z juga (podatki popisa, 1991), zagotovljene predvsem »pravice« do asimilacije.

Mobilnost čez meje in teritorialna omejenost »sveta-življenja«

Vprašanja o odprtih ali zaprtih mejah in o pritoku ljudi lahko raziskujemo tudi glede na to, s kakšno lahkoto poteka mobilnost čez meje, kar ne vključuje nujno spremembe stalnega bivališča. Ljudje sodijo, da so spremembe v političnem sistemu prinesle – poleg večje svobode izražanja pripadnosti političnim strankam in vključevanja vanje – tudi izboljšave v tem smislu, da lahko »vsakdo potuje, kamor si želi«. 58,3% respondentov je presodilo, da se je stanje v tem pogledu »izboljšalo« ali »zelo izboljšalo«; le 5,3% jih je presodilo, da se je stanje poslabšalo ali »bistveno poslabšalo« (30,3% jih je odgovorilo, da je stanje enako, 6,1% pa jih ne ve, kako je s tem).

Delen vpogled v mobilnost čez državne meje nam dajo odgovori na vprašanje (april 1994): »Ali ste zadnji dve leti bili kdaj v tujini (zunaj Slovenije)?«. 71% respondentov je odgovorilo da, 29% pa ne. Drugo vprašanje je bilo: »Ali ste bili v tujini več kot mesec dni?« Tu jih je skoraj 80% odgovorilo da in 20% ne.

⁸ Razlikovanje med avtohtonimi manjšinami (Italijani, Madžari), ki naj imajo večje pravice (jezikovno zaščito) in priseljenci pri nas npr. zagovarja Toporišič (1991).

Razvrstitev razlogov odhajanja v tujino je:

1. Nakupovalni izleti
2. Obisk sorodnikov, prijateljev
3. Dopust, počitnice
4. Poslovno potovanje, sejmi
5. Kulturni dogodki, razstave
6. Športni dogodki
7. Romanje, religiozni dogodki
8. Drugo

Bolj odprte meje ne pomenijo samodejno večje mobilnosti ljudi čez meje. Tako je v zadnjem času očitno *zmanjšanje* nakupovalnih izletov v obmejna območja Italije in Avstrije, ker sta se doma povečali izbira in kakovost blaga in so servisi dosegljivejši; razlike v cenah pa so se zmanjšale. Ker ni več uvoznih omejitev, je postalo potovanje čez mejo v mesta, kot so Trst, Gorica, Celovec, Gradec, v marsikaterem pogledu nepotrebno.

Izoliranost (zaprtost) pa se ne kaže le v omejitvah in nadzoru prehajanja čez mejo, pač pa tudi v inerciji teritorialne omejenosti »sveta življenja«. Na to se nanaša naslednje vprašanje: »Ali ste kdaj razmišljali, da bi nekaj časa živeli zunaj Slovenije?« Pozitiven odgovor nam je dalo 28%, negativen pa 72% respondentov. Pri vrednotenju teh ugotovitev moramo dodati, da je bil vzorec odgovorov skoraj enak kot pri vprašanju, ali bi nekaj časa živeli v nekem drugem mestu v Sloveniji (30% da, 70% ne). To pomeni, da je teritorialna navezanost bolj temeljna in da državna meja v širšem smislu ni le vsiljevanje »od zgoraj.«

Državne meje kot državna zaščita

Misel o preseganju državnih mej se vključuje v širši okvir emancipacije od različnih oblik teritorialne vezanosti in omejitev družbenega življenja in miselnosti ljudi. Na splošno se na mejo gleda kot na neko omejitev, ki jo država vsili ljudem. Zato nas preseneti, če ugotovimo, kdo pravzaprav potrebuje meje: to smo mi sami, bolj kot drugi! V Sloveniji zdaj nekonkurenčna podjetja, kmetje, vinogradniki idr. *želijo in terjajo zaščito* in višje carine na uvoženo blago, ki jim konkurira z nižjimi cenami (npr. vlada je to upoštevala pri uvozu vina iz Makedonije, čemur so sledili protiukrepi z makedonske strani...).

Za obdobje približevanja Evropski skupnosti so značilna asimetrična razmerja: slovensko gospodarstvo ima več zaščitnih carin za blago, uvoženo iz držav Evropske skupnosti, kot pa je to v nasprotni smeri. Taka ureditev naj bi omogočila »mehak« prehod v polno in odprto tržno gospodarstvo. Prišlo je do sporazuma o prostih trgovinskih conah s Češko, Slovaško in z Madžarsko, s Poljsko pa je v pripravi. Paradoksalno je, da takega sporazuma Slovenija še nima s Hrvaško, ki je neprimerno pomembnejši trgovinski partner.⁹

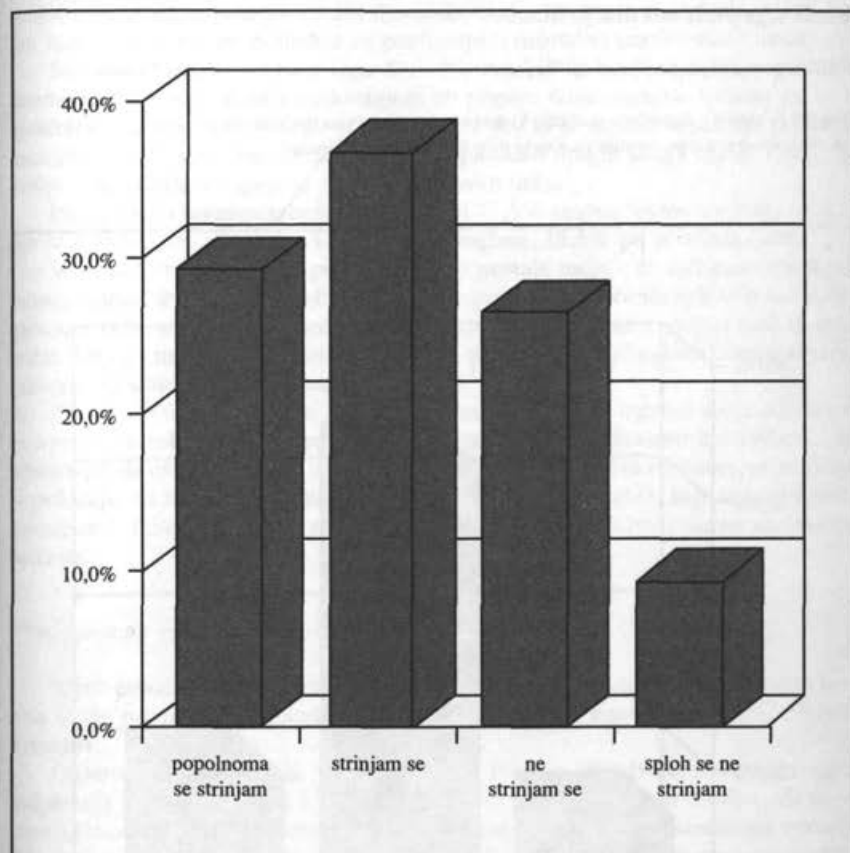
Javno mnenje v Sloveniji je povsem razcepljeno v zvezi s splošno dilemo, ali naj bi zmanjšali carine na uvoz ali pa zaščitili domača podjetja. Toda s posebnim vprašanjem (v SJM 1993) – »Imamo podjetja, ki niso učinkovita in so njihovi proizvodi dražji kot v tujini, vendar pa dajejo delo številnim domačinom. Kaj storiti?« – smo dobili presenetljivo jasno sporočilo: dve tretjini odgovorov (65,7%)

⁹ Po zlomu Jugoslavije je Hrvaška prva uvedla carinske dajatve v skladu s predhodno prevladujočim mnenjem, da so razvitejšee federalne enote izkoriščale manj razvite. Slovenija pa je do določene mere sprejela povračilne ukrepe.

dajeta prednost opciji, naj bi *preživela* (le) tista podjetja, ki so *konkurenčno sposobna in učinkovita*; le 14,2% respondentov je dajalo prednost zaščiti podjetij, če bi to imelo za posledico višje davke in dražje proizvode (20,1% jih ni vedelo).

Zaščita kmetov pred tujo konkurenco

Kmete moramo zaščititi pred tujo konkurenco, tudi če bomo morali zaradi tega plačevati dražjo hrano

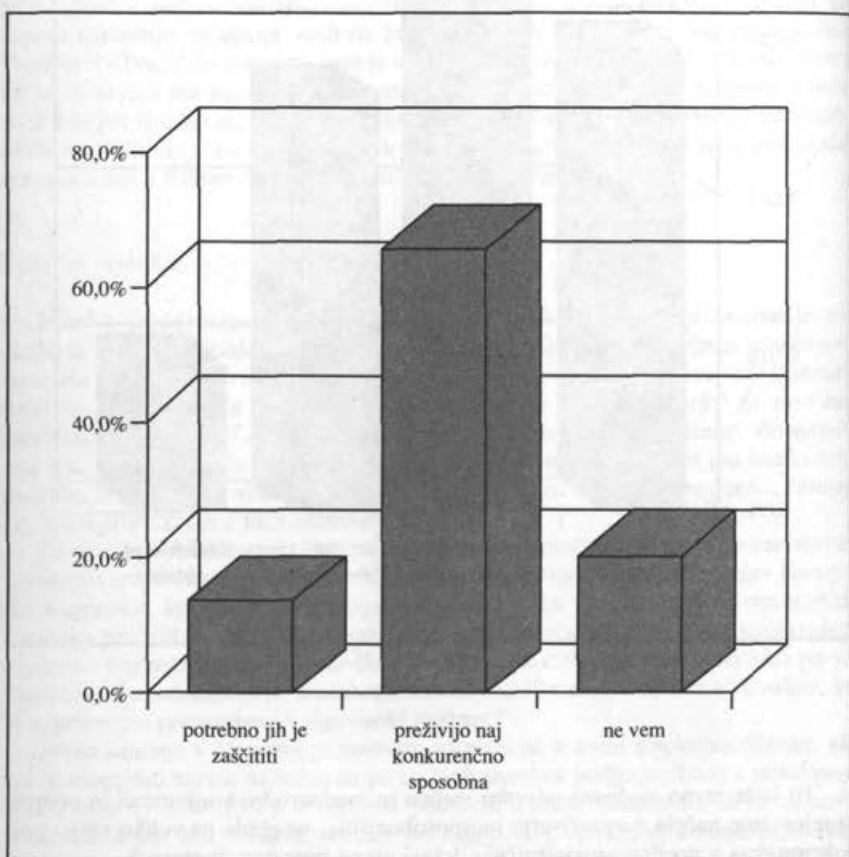
To kaže javno *podporo odprtim mejam* in mednarodni konkurenci in pomeni sprejemanje načela o »preživetju najsposobnejših«, ne glede na veliko vlogo protekcionizma v prejšnji »socialistični« državi ali pa prav zaradi njega.¹⁰

¹⁰ To splošno stališče ne izključuje močnih zahtev po zaščiti pri tistih, ki so neposredno prizadeti zaradi naraščajoče konkurence od zunaj (t. j. nezaposleni zaradi zapiranja tovarn).

Odpiranje Slovenije je posebno občutljivo za majhne zasebne kmetije. Kmetijstvo, ki sloni na močno razdrobljeni zemlji, večinoma v hribovitih območjih, ne more tekrovati z modernim, subvencioniranim kmetijstvom v državah Evropske unije. Hkrati pa postaja vedno jasnejše, da pomembnost kmetijstva ni le v njegovi ekonomski funkciji. Upoštevati je treba tudi interes za ohranitev kulturne krajine, varstvo okolja, nacionalno varnost (obrambo) in drugo. Tako postane razumljivo, da dobiva zaščita domačega kmetijstva veliko večjo javno podporo kot zaščita drugih ekonomskih dejavnosti. Dve tretjini respondentov (april 1994) sta soglašali s trditvijo »Kmete moramo zaščititi pred tujo konkurenco, tudi če bomo morali zaradi tega plačevati dražjo hrano.«¹¹

Zaščita domačih podjetij pred konkurenco

Kaj naj bi storili z domačimi podjetji, ki ne morejo učinkovito konkurirati na mednarodnem trgu, vendar pa dajejo delo številnim zaposlenim?

¹¹ Z nekaterimi ad hoc zahtevami so kmetje dosegli zaščitne ukrepe, npr. carinske dajatve na uvoženo vino iz Makedonije (kar je povzročilo povračilne ukrepe z makedonske strani); podobno tudi zmanjšan uvoz breskev v glavni sezoni idr.

Močno občutljivo je tudi vprašanje, ali naj bi imeli tujci pravico kupovati zemljo. Kot majhna država v evropskem »sončnem pasu« (analogno z ameriškim »sun belt«) je Slovenija potencialno močno privlačna za tujce. Vendar pa prodaja zemlje tujcem na splošno pomeni izgubljanje ozemlja in grožnjo nacionalni integriteti. To velja še toliko bolj za obalno območje, ki meji na Italijo (in na Hrvaško), z (zdaj) sicer maloštevilno italijansko manjšino. Če upoštevamo ozemeljske težnje nekaterih italijanskih nacionalističnih skupin in nekatere zahteve italijanske vlade po reviziji Osimskega sporazuma med Italijo in Jugoslavijo ter neposredne zahteve po pravici tujcev (Italijanov) do lastništva zemlje v Sloveniji, je to danes eno najbolj občutljivejših vprašanj v zvezi s slovensko mejo. Ne gre le za sedanje stanje, pač pa tudi za dolgoročne posledice za preživetje teritorialne (nacionalne) identitete.

Slovenska ustava vsebuje člen 68: »Na zemljiščih tujci ne morejo pridobiti lastninske pravice, razen z dedovanjem ob pogoju vzajemnosti.« Vendar pa se ta pridržek – kot se je pokazalo v primeru Grčije, ki je morala umakniti podobno omejitev na 50 km obmejnem pasu za pripadnike drugih držav članic Evropske unije – ne sklada s pogoji za vstop v Evropsko unijo.

Po raziskavi javnega mnenja (SJM 1993) 71,5% respondentov soglaša, da *tujci ne bi smeli kupovati zemlje*, 11,9% jih ne soglaša, 16,5% pa je neodločenih.¹²

V kontekstu evropskega povezovanja so postale meje v manjši meri vprašanje neposrednih, dvostranskih odnosov in bolj vprašanje določenih splošnih načel. To pomeni večje omejitve za močnejšega sosedo (zmanjšati samovoljno moč in uporabo sile), pa tudi privolitev manjše države, da se vzdrži vsakega diskriminativnega ukrepa, ki sloni na nacionalnosti.

Prav majhni narodi, ki so v večji nevarnosti, da bodo izgubili svojo identiteto v »prostoru tokov«, na ta način najprej izgubljajo regulatorno sposobnost. Ko spoznajo, da ostajanje zunaj integracijskih procesov ni realna možnost, se znajdejo v položaju, da se morajo truditi za vključitev v »novo Evropo«, čeprav je evropska ureditev – tako kot npr. v primeru Slovenije – nezdružljiva z novo nacionalno ustavo.

Pričakovanja glede prihodnosti

Kljub prikazani kompleksnosti problematike, ki kaže, da ne gre preprosto le za vse večje odpiranje nacionalnih državnih mej, lahko ugotovimo nekaj splošnih trendov.

Okvirno bi lahko rekli, da je zmedo v zvezi z izkustvenimi podatki glede odpiranja in zapiranja mej s Slovenijo treba pripisati predvsem dejstvu, da se na tem območju stikajo države na različnih stopnjah družbenoprostorskega razvoja. Na eni strani gre za tiste, v katerih je že bolj poudarjen proces supranacionalne integracije, na drugi strani pa gre za vzorec inertnosti tradicionalnega ozemeljskega ekskluzivizma in konfrontacij (sedanje napetosti z Italijo pa kažejo, da je tudi delitev na Zahodno Evropo in Balkan poenostavitev).

Proces emancipacije majhnih etnonarodov spremlja vpeljava novih mej, posebno še v smeri proti jedru prejšnje Jugoslavije. Takšno ločevanje od prejšnjega hegemonističnega središča pa je hkrati vodilo v bogatejšo – prej kot zmanjšano – povezovanje s širšim evropskim prostorom.

¹² Čisto nasprotno pa je s tujimi vlaganji. Le 21,2% respondentov soglaša s prepovedjo tujega investiranja (52,0% jih ne soglaša, 25,8% je neodločenih ali pa ne vedo). To kaže, da na pritok tujega kapitala na splošno gledajo kot na manjšo grožnjo, če ne vključuje priseljevanja tujcev in »izgube« zemlje.

Širjenje povezovanj pa v dolgoročnem smislu daje podlago za relativno zmanjševanje pomena dvostranskih odnosov (omejevanje konfrontacij) s sosednjimi državami. To velja kljub sedanjim zaostritvam odnosov oz. (ob)mejne problematike z Italijo in Hrvaško. Rešitev problemov, povezanih z mejami s sosedi, je namreč vedno bolj odvisna od Evropske unije in od splošnih norm, ki jih le-ta uveljavlja. Te norme onemogočajo teritorialno širjenje držav in nasilne spremembe mej (Balkan učitno od tega odstopa) ter so osnova za ekonomsko in kulturno *prežemanje*, ne pa za teritorialno *konfrontacijo*.

Evropska združitve po eni strani ponuja *večjo varnost* manjšim narodom pred frontalnim teritorialnim ekspanzionizmom (spreminjanje mej na račun šibkejših enot); vendar pa postajajo meje hkrati bolj porozne, kar pomeni *novo grožnjo* etničnim identitetam. To pa spet s svoje strani sproža valove etnocentričnih odzivov. V daljši perspektivi lahko pričakujemo, da se bodo razlike med domačini in tujci zmanjševale, državne meje pa – vsaj v evropskem merilu – postopoma postajale vse manj pomembne, ali pa izginjale – bolj ali manj tako – kot se to že danes kaže znotraj EU.

Težnja po izločanju »tujcev« in omejevanju določenih pravic *izključno* na *avtohtono* populacijo ima lahko le kratkotrajne učinke. Nacionalna država, ki jo v »razvitem svetu« vedno bolj ocenjujejo kot anahronizem, v daljši časovni perspektivi ne bo mogla delovati kot *čuvaj in kontrolor* nacionalnih mej. Kljub močnemu prizadevanju, da bi imeli prost dostop po drugih in da bi ohranjali nadzor nad pristopom drugih na lastno ozemlje, dolgoročno ni mogoče pričakovati, da bi ohranili takšno neskladnost. Realna perspektiva je lahko le uravnotežena odprtost, pri kateri *notranja diferenciacija* (prebivalstva, kulture, ipd.) postane pogoj za supranacionalno, *evropsko integracijo*.

To, kar se danes dozdeva kot možni izbor (ali se odpreti in pridružiti Evropski uniji ali ne), se lahko sčasoma izkaže kot iluzija o diskrecijski moči, ki je nacionalna država dejansko nima. Vprašanje ni v tem, ali naj bo nacionalna država odprta ali zaprta; gre le za vprašanje *dinamike njenega odpiranja*. Najmanjše države, ki so se nasploh pojavile kot zamudnice, se bodo prve spopadle s to stvarnostjo. Zanje bo to lahko tudi prednost pred večjimi državami, ki bodo poizkušale še dalj časa vztrajati pri starem (zaprtosti, samozadostnosti), čeprav – brezperspektivno.

LITERATURA:

- CECCINI, Paolo (1988): *The European Challenge 1992*, Aldershot, Wildwood House.
- CENTER za mednarodno sodelovanje in razvoj, Lastninska pravica tujcev na nepremičninah, Ljubljana (tipkopis)
- DE MARCHI, Bruna, Boileau, Anna Maria (Eds.) (1982): *Boundaries and Minorities in Western Europe*, Milano, F. Angeli
- DUROSELLE, Jean-Baptiste (1988): *Western Europe and the Impossible War*, *Journal of International Affairs*, Vol. 41, No. 2
- FALK, Richard (1990): *Evasions of Sovereignty*, v: R. B. J. Walker, S. H. Medlovitz, *Contending Sovereignities*, Lynne Rienner Publishers, London
- KATUNARIČ, Vjeran (1993): *Interkulturalizem, Teorija in praksa 1-2*
- KLEMENČIČ, Vladimir (1992) *Geopolitični položaj Slovenije in njena odprtost v Evropo*, 12. Sedlarjevo srečanje, Zveza društev urbanistov Slovenije
- KLINAR, Peter (1994): *O nacionalni identiteti in etnonacionalizmih Teorija in praksa, 5-6*
- LANGER, Josip (1992) *Perceptions of Europe from the Middle of the Continent*, *International Journal of Sociology*, Spring-Summer, Vol. 22, No. 1-2
- MLINAR, Zdravko (Ed.) (1992): *Globalization and Territorial Identities*, Aldershot, Avebury
- MLINAR, Zdravko (1992): *European Integration and Sociospatial Restructuring*, *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 12, No. 8

- MLINAR, Zdravko (1994): *Individuacija in globalizacija v prostoru*, Ljubljana, SAZU
- MUŠIČ, B. Vladimir (1992): *Evropski izzivi prostorski integraciji Slovenije*, 12. Sedlarjevo srečanje, Zveza društev urbanistov Slovenije
- STRASSOLDO, Raimondo, DELLI ZOTTI, Giovanni (Eds.) (1982): *Cooperation and conflict in Border Areas*, Milano, Franco Angeli
- TARVER, Heidi (1989): *Language and Politics in the 1980's, Politics and Society*, Vol. 17, No. 2
- TEUNE, Henry, MLINAR, Zdravko (1973): *Development and the Openness of Systems*, v: ISIG, *Confini e regioni*, Edizioni LINT, Trieste
- THE FEDERALIST (a political review) (1993): *Europe and the Crisis in Yugoslavia*, Year XXXV, No. 2
- TOPORIŠIČ, Jože (1991): *Družbenost slovenskega jezika*, Ljubljana, DZS
- WISTRICH, Ernest (1989): *After 1992, The United States of Europe*, London, Routledge